

BOĞDU

Fahreddin Boğdu b. Ali
b. Kuştemir et-Türkî el-Bağdâdî
(ö. 685/1286)

Türk zoologu.

Tam adı Fahreddin Ebû Saîd Boğdu b. Şerefeddin Ali b. Cemâleddin Kuştemir b. Abdullah el-Hakîm et-Türkî el-Bağdâdî'dir. 631'de (1233-34) Hille'de doğdu. Babası Hille Emîri Şerefeddin Ali, dedesi Merzûbânû'l-İrak (Irak sınır beyi) Cemâleddin Kuştemir'dir. Henüz beş yaşında iken babasının ölmesi üzerine dedesinin himayesinde hilâfet sarayına çağırıldı. Halife Müstansır-Billâh oğlunun genç yaşta ölümünden dolayı Cemâleddin Kuştemir'e başsağlığı diledikten sonra onu teselli etmek için torunu Boğdu'ya hil'at giydirdi ve onu eli süvarilikle birliğe bey tayin ederek devlet ileri gelenleri arasına alınmasını emretti. Böylece Boğdu beylik eğitimi gördü; halife ve vezirlerle birlikte bulundu. Kendisi Abbâsî Devleti'nde rütbe verilen beylerin yaşça en küçüğü idi. İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Bağdat'ı zaptettiğinde, daha önce dedesi Kuştemir'in iyiliğini görmüş olan Hârizmli bir zatın yardımıyla ölümünden kurtuldu. Bir ara halifeye karşı teraplere giriştiği yolunda iftiraya uğradıysa da iddianın asılsızlığının tesbiti üzerine hakkında işlem yapılmadı ve iftiracılar idam edildi. Otuz üç yaşında iken başına kendisini ihtiyar olarak gösteren bir minyatür koyduğu *Ġunyetû'l-kârî* adlı kitabını Hülâgû'ya sundu. Hülâgû Boğdu'nun ak sakallı resmini görünce bunu onun gençliğiyle bağdaştıramayıp sebebini sormuş, o da İlhanlı Devleti'nde yaşayıp ihtiyarlamak istediğini söylemiş ve böylece Hülâgû'nun sempatisini kazanmıştır. Ancak pek uzun ömürlü olmamış, 23 Şâban 685 (14 Ekim 1286) Pazartesi günü elli üç yaşında iken Bağdat'ta ölmüş ve Hz. Hüseyin'in meşhedinde dedesi Cemâleddin Kuştemir'in yanına gömülmüştür.

Çocukluğunda dedesiyle süreklilikle avlarına katılan Boğdu zamanla ava ve av kuşlarına karşı büyük bir merak duymuş ve bu merakı kendisini beyzere (doğanlık) konusunda *Kitâbü'l-Kânûnî'l-vâzih fi mu'alecâtî'l-cevârih* adını verdiği kitabını yazmaya sevk etmiştir. 666'da (1267) telif edilen eserin mevcut tek nüshası, Köprülü Kütüphanesi'nde (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 978) kayıtlı bulunmaktadır.

Boğdu, "Daha önce kimse beyzere ilmini benim gibi derleyememiştir" dediği eserinin başında avcı kuşlara olan sevgisinin kendini bu kitabı yazmaya sevk ettiğini, eskilerin bu konuda yazdıklarını okuyup öğrendiğini ve bu bilgilere edindiği tecrübeler yanında şahsî düşünce ve görüşlerini de kattığını söylemektedir. Boğdu kitabını iki bölüm halinde düzenleyip birinci bölümde konuyla ilgili teorik bilgilerden, ikinci bölümde ise pratik kaidelerden söz etmiştir. Her iki bölüme de birer önsözle girmiş, önsözlerden sonra fihristlerini vermiş ve bölümleri sırasıyla bablara, fasıllara, kısımlara ayırmıştır. Bu yazmanın 1^b-2^b yaprakları arasında birinci bölümün ve aynı zamanda eserin önsözü, 2^b-8^b yaprakları arasında bu bölümün fihristi, 8^b-82^b yaprakları arasında metni, 83^a-89^a yaprakları arasında ise ikinci bölümün önsözü, 89^a-95^a yaprakları arasında bu bölümün fihristi ve 95^a-154^a yaprakları arasında da metni yer almaktadır.

Boğdu kendininkinden önce bu sahada yazılmış eserlerden Ebû'l-Ceyş Humâreveyh b. Ahmed'in (ö. 282/896) Mısır'da, Abbâsî halifelerinden Mu'tazid-Billâh'ın nâibi iken onun adına yazdığı kitabı, İhsîd et-Türkî diye tanınan Emîr Ebû'l-Kâsım b. Muhammed b. Tuğç'un (ö. 334/946) Mısır'da et-Tâi'-Lillâh'ın nâibi iken onun adına yazdığı kitabı ve Nizâmü'l-hazreteyn diye tanınmış Kâsım b. Ali b. Hüseyin b. Ebû Tâlib Nûrilmehdî b. Hüseyin ez-Zeynebî'nin Bağdat başkardısı iken *el-Kavânînu's-sultânîyye* adını verip Muktefî-Liemrillâh ile oğlu Müstencid-Billâh için 556'da (1161) yazıp bitirdiği kitabı incelediğini, incelemelerinin sonucunda bunların hemen hepsinde görüş ve anlayış bakımından pek çok aykırılıklar ve tutarsızlıklar gördüğünü, bu kitaplardaki bazı yanlışlıkların ise müstensihlerden geldiğini ve bunları düzelttiğini söyler. Kitap bir hâtime ile sona ermekte ve burada yazar eserini, daha önce yazıp *Ġunyetû'l-kârî fi 'ilâcî'l-cevârih ve'd-devârî* diye adlandırdığı kitabının müsveddelerinden kısalttığını belirterek, "Bu kitabımı kısaltmadan olduğu gibi temize çekseydim beş cilt tutardı" demektedir. Yine bu sözde Boğdu eserini 666 (1267) yılı içinde tam bir ayda söyleyip yazdığını, bir ay sonra da temize çekmeye başladığını açıklamaktadır. Mevcut nüsha, İbnü'l-Fuvâtî diye tanınan Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû'l-Meâlî tarafından Merâğa'da istinsah edilmiş ve

667'de (1268) yazarına okunmak suretiyle orijinal bir metin elde edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, Kahire 1899, s. 50; İbnü'l-Fuvâtî, *Telhişu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1962-65, IV/1; IV/III, 131-132; IV/IV, 702; a.mlf., *el-Havâdişü'l-câmi'a* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1351/1932, s. 104-105, 131-133, 401-403; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Ayasofya Ktp., nr. 3014, vr. 137^a; İbn Dokmak, *Nühzetü'l-enâm fi târîhi'l-İslâm*, Bibliothèque Nationale, nr. 1597, vr. 108^{a-b}; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 279; *Keşfü'z-zunûn*, I, 365; Kilisli Rifat Bilge, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bâznâmeler", *TM*, VII-VIII/2 (1942), s. 175-176; Cevat İzgi, "Türk Hayvan Bilimcisi Kuştemiroğlu Boğdu Beğ (1233-1286) ve Av Kuşlarının Bakımı Konusundaki Kitabı" *HK*, II/1 (1985), s. 59-71.

CEVAT İZGİ

BOHRÂ

Çoğunlukla

Hindistan'ın batısında bulunan
Hint asıllı ve kısmen Yemenli Araplar'la
karışmış olan Müsta'îl İsmâîlîler'in
meydana getirdiği bir fırka.

Bohrâ, bohora veya buhrâ kelimeleri Gucerâtî dilinde "alışveriş yapmak" mânasındaki *vohôrvû* kökünden olup "ticaretle uğraşan" kimse anlamına gelmektedir. Bu isim, fırka mensuplarından İslâm'ı ilk kabul edenlerin ticaretle uğraşan kimseler olduğu fikrini vermektedir. Fırkanın Hindistan'a ne zaman intikal ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte 400'de (1010) Abdullah adlı bir kişinin Yemen'den Kambay'a dâî* olarak gönderildiği kaynaklarda yer almaktadır. Bununla beraber Hindistan'a giden ilk dâînin Muhammed Ali (ö. 532/1137) olduğu ve kabrinin halen Kambay'da bulunduğu şeklinde görüşler de vardır. O devirde Gucerât'ta hâkim olan Çalukya hânedanı İsmâîlî dâîlere serbestçe propaganda yapma fırsatı tanıdığı için fırka kısa zamanda taraftar kazanmaya muvaffak oldu. Ancak 1297'de Gucerât'ta Hindû hükûmeti sona erip bir asır kadar Delhi'ye tâbi olduğu devrede ve ardından Gucerât'ın müstakil Sünnî hükümdarlarca yönetildiği zamanda (1396-1572) Bohralar çeşitli sıkıntılarla karşılaştılar.

524 (1130) yılından beri dönmesi beklenen yirmi birinci imam Ebû'l-Kâsım Tayyib'in mâsum* mümessilleri sayılan ve "dâî-yi mutlak" diye adlandırılan fırka önderleri 946 (1539) yılına kadar Yemen'de otururlardı; tâbileri dâî-yi mut-

lakı ziyaret eder, zekâtlarını ona öder ve aralarındaki ihtilâfların çözümünü kendisine başvururlardı. Yirmi dördüncü dâî Yûsuf b. Süleyman (ö. 974/1567) 1539 yılında Yemen'den Hindistan'a geçerek Bombay yakınındaki Sidhpûr'da (şimdiki Baroda'da bir şehir) yerleşti. Ardından Celâl b. Hasan ve Dâvûd b. Aceb Şah dâî-yi mutlak oldular. Yirmi altıncı dâî-yi mutlak olan bu sonuncunun 999'da (1591) ölümünden sonra Bohrâ cemaati iki büyük fırkaya ayrıldı. Gucerât'taki cemaat Dâvûd Burhâneddin b. Kutb Şah'ın halef olduğunu, Yemen'de bulunanlar da Dâvûd b. Aceb Şah'ın, kendinden sonrası için hanımının yeğeni olan Süleyman b. Hasan'a vekâlet verdiğini, buna göre adı geçenin yirmi yedinci meşrû dâî-yi mutlak olduğunu ilân ettiler. Bu bölünmeden sonra Yemen'den Hindistan'a giden Süleyman b. Hasan küçük bir zümre dışında Bohrâ cemaatinden hiçbir ilgi görmedi. Böylece cemaat, çoğunluğu teşkil eden Dâvûdîler ve azınlık olan Süleymânîler olmak üzere iki kısma ayrılmış oldu. Süleyman b. Hasan (ö. 1005/1597) ve Dâvûd b. Kutb Şah'ın (ö. 1021/1612) Ahmedâbâd'da bulunan mezarları günümüze kadar ta-raftarlarınca büyük bir hürmetle ziyaret edilmektedir.

Bohrâ cemaatinin çoğunluğunu teşkil eden Dâvûdîler'in Deorhî denilen umumi merkezleri Sûrat'ta bulunmakla birlikte dâî-yi mutlak Bombay'da oturur. Sûrat'ta, elli birinci dâî-yi mutlak Tâhir Seyfeddin'den sonra kurularak Ders-i Seyfî adı verilen ve Arapça tedrisat yapan bir medreseleri ve Bombay'da değerli yazmaları ihtiva eden bir kütüphaneleri de bulunmaktadır. Resmî işlerinde ve ibadetlerinde, Arap harfleriyle yazdıkları, Arapça kelime ve tabirlerle dolu bir Gucerâtî dili kullanmaktadırlar. Seyyidünâ Sâhib, Sâhib ve Mollacı da denilen dâî-yi mutlak karşısında Fâtîmîler'den beri süregelen yer öpme âdeti halen devam etmektedir. Elli birinci dâî Molla Tâhir Seyfeddin'in 1965'te ölümünden sonra oğlu Muhammed Burhâneddin elli ikinci dâî-yi mutlak olarak cemaatin liderliğini sürdürmektedir. Daha aşağı derecedeki mezun mükâsir, şeyh, molla, miyânsâhib gibi görevliler dâî-yi mutlakın yardımcılardır. Dinî mahiyetteki kitaplarını gizlemelerine rağmen son zamanlarda gelişen hürriyet ve müsamaha ortamında, *De'â'imü'l-İslâm*, *Sîretü seyyidine'l-Mü'eyyed*, *Risâle câmi'a* ve *Râhatü'l-âkl* gibi eser-

ler basılmış bulunmaktadır. Cemaatin sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmakla birlikte dönemin dâî-yi mutlakı, 1922'de mahkeme zabıtlarına intikal eden beyanında Dâvûdî Bohrâlar'ın sayısının 300.000 civarında olduğunu açıklamıştır. 1931 yılı sayımlarında Hindistan'daki Bohrâlar'ın sayısı 212.752 olarak kaydedilmiştir; günümüzde ise Hindistan'la birlikte Pakistan, Bengladeş, Kenya ve Afrika'daki eski İngiliz sömürgelerinde yaşayan Dâvûdîler'in 1,5-2 milyon civarında olduğu belirtilmektedir (bk. Muhyiddin el-Elvâî, s. 47; Réginald Alvès, s. 15, 268-269). II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'ya göç edenler de olmuştur.

Çok daha az sayıda bir cemaat olan Süleymânîler'in dâî-yi mutlakı Yemen'de oturur ve tâbillerinin işlerini yürütmek için "mensup" adı verilen baş temsilcisini devamlı olarak Hindistan'da bulundurur. Davetin Hindistan merkezi Baroda'da olup tâbileri Baroda, Bombay ve Haydarâbâd Dekken'de bulunmaktadır. Baroda'da İsmâîlî yazmaları ihtiva eden bir kütüphaneleri de vardır. Urdu dilini kullanan Süleymânîler'in bugünkü (1990) liderleri, Seyyidünâ diye anılan kırk sekizinci dâî-yi mutlak Ali b. Hüseyin'dir. Yemen'deki sayıları hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte 1934'te 25-30.000 civarında oldukları belirtilmektedir. Güney Arabistan, Basra körfezi, Doğu Afrika, Burma ve İspanya'da bulunan Müsta'fîler dikkate alındığında bu rakamın birkaç misline ulaşacağı sanılmaktadır.

Hindistan'da 400 civarında ilk ve orta okulları bulunan Bohrâ cemaati arasında okuma yazma bilmeyen yoktur. Sûrat'taki el-Câmiatü's-Seyfiyye denilen yüksek dereceli araştırma enstitüsünde Fâtîmî düşüncesi ve tarihi üzerine çalışmalar yaptırılmaktadır. 1921'de Hindistan'da 648 camileri bulunan ve kültür düzeyi genellikle yüksek olan bu zümrede zamanla serbest mesleklere yönelme görülmekte, devlet memuru olanlarına çok az rastlanmaktadır.

Genel olarak Hz. Ali ve neslinden gelen imamlarla onların devamı olan ve mâsum sayılan dâî-yi mutlaklara bağlılığı esas kabul eden bu fırkada ibadetler diğer İsmâîliyye fırkaları veya İsnâaşeriyye'ye göre bazı farklılıklar göstermektedir. Abdest Sünnîler'de olduğu gibidir, beş vakit namaz ise cem' edilerek üç vakitte kılınır. Cuma namazı ve hut-

besi yoktur. Ramazan'da bir ay oruç tutmak, zekâtı dâî-yi mutlaka teslim etmek ve hac için Mekke'ye gitmek başlıca ibadetlerdendir.

Dâî-yi mutlak tarafından tayin edilen ve "âmil" veya "davetin hizmetçileri" denilen görevliler evlenme, ölüm ve ibadetler gibi konularda cemaatin işlerini yürütürler; ayrıca cemaat içinde ortaya çıkan ihtilâfları giderirler, halledemedikleri anlaşmazlıkları ise dâî-yi mutlaka havale ederler. Kendi aralarında iyi teşkilatlanmış kapalı bir toplum olan Bohrâ cemaati diğer müslümanlar veya başka din mensuplarıyla evlenmezler, müt'a* nikâhını da meşrû saymazlar.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim b. Hüseyin el-Hâmidî, *Kenzü'l-veled* (nşr. Mustafa Gâlib), [baskı yeri yok] 1979 (Dârü'l-Endelüs), nâşirin girişi; W. Ivanow, *A Guide to Ismaili Literature*, London 1933, s. 10-11; L. Herthing, *Islamologie*, Beyrut 1964, s. 841; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 265-305; D. F. Mulla, *Principles of Mohamedan Law*, Lahore 1987, s. 20-22; Muhyiddin el-Elvâî, "Ta'îfetü'l-Büherâ", *Mecelletü'l-Ezher*, XXXIX/1, Kahire 1386/1966, s. 47-54; A. A. Feyzee, "The Ismailis", *Religion in the Middle East*, sy. 2, Cambridge 1976, s. 322; a.mlf., "Bohorâs, El² (İng.)", I, 1254-1255; Réginald Alvès de Sa, "Les Buhras", *MIDEO*, sy. 15 (1982), s. 265-270; T. W. Arnold, "Bohorâ", *IA*, II, 705-707.

MUSTAFA ÖZ

BOKRAT

(bk. HİPOKRAT).

BOLÂHENK NÜRİ BEY

(bk. NÜRİ BEY, Bolâhenk).

BOLAK, Mehmet Vehbi

(1882-1958)

Türk siyaset adamı.

18 Mayıs 1882'de Balıkesir'de doğdu. Balıkesir ileri gelenlerinden müderris Abacılar Kethüdâsîzâde Hacı Yahyâ Fevzi Nefî Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Balıkesir Rüşdiyesi ile Bursa İdadîsi'nde yaptı. Ayrıca Bursa'da Dârü'tta'lim-i Harîr'i bitirdi. Temmuz 1906'da Mekteb-i Mülkiyye'den mezun oldu. Bir süre Balıkesir ilköğretim müfettişliğinde görevlendirildi; Gönen, Burhaniye, Karacabey, Balya kazaları kaymakam vekilliklerinde bulundu. II. Meşrutîyet'in ilânından sonra üçüncü sınıf kaymakamlığa terfi ettirilerek Eylül 1908'de Der-sim sancağına bağlı Nâzîmiye kazası